

УДК 37.015.324: 378.091

Становлення життєтворчості особистості в контексті модернізації української освіти

Джура О.Д. – доктор філософських наук, доцент, директор
Бурштинського енергетичного коледжу Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу.

Аналізується роль освіти, як чинника життєтворчості особистості в умовах сучасних викликів глобалізованого світу; виділено основні чинники цього процесу, їх взаємозв'язок і взаємодія; напрями її еволюції у інформаційну добу та особливості реалізації в українському суспільстві.

Ключові слова: освіта, життєтворчість особистості, життєвий шлях, мистецтво жити, Болонський процес, глобалізація.

Освіта супроводжує людину впродовж всього життя, постає головним чинником її життєтворчості. Нерідко людина ставить перед собою, здавалося б, просте запитання: а чи можна прожити, утвердити себе як успішну особистість без здобуття освіти? Паралельно з ним мимоволі вимальовується друге запитання: чому менш освічені люди нерідко стають більш заможними, реалізованими й успішними, ніж ті, хто денно і нічно «гриз граніт науки», «карабкався крутими схилами» й зрештою перетворився в такого собі «книжкового черв'яка», аж ніяк нездатного не тільки до здобуття добробуту, успіху й кар'єрного зростання, але й до пересічної самостійної життєтворчості? Однозначні відповіді на ці запитання сформулювати не просто, а може й неможливо. Життя людини обумовлене такою кількістю якісно різноманітних чинників, збалансований вплив яких на нього ледь проглядається як в теоретичному, так і в практичному планах. Те ж саме стосується й освіти. І все ж, практика засвідчує інше: успіх неосвічених є справою випадковою; успіх освіченої людини – явищем природним, закономірним. Освіта не тільки озброює людину належними знаннями чи компетенціями, але й «підказує» їй той єдино вірний шлях, який веде до Храму. Життєтворчість освіченої людини має якісно іншу природу і значення, ніж людини не освіченої, темної. Перша з них пов'язана з пошуком, творчістю, соціальною активністю; друга – зі злочином, за який рано чи пізно треба буде відповідати якщо й не перед суспільством, то,

крайньою мірою, перед власним сумлінням. Між тим, жити, творити, перемагати легітимним чином, тобто зберігаючи честь і гідність, шануючи закони і дотримуючись їх, не переступаючи через людину, не поступаючись справедливістю стає все важче... Звідси випливає низка першочергових питань, які ще не мають однозначно сформульованих відповідей: як жити, для кого і для чого, навіщо працювати, якщо можна захопити те, що зроблене іншими? Філософське питання, поставлене ще древніми мислителями про те, «чи варте життя, щоб його проживати?», стає все більш актуальним для все більш значної частки людей по обидва боки Великого океану. І все ж люди живуть, виховують дітей, створюють і відтворюють цінності, передають їх наступним поколінням. То в чому ж тоді сенс нашого життя? Чому ми боремось за нього здавалося б у безнадійній ситуації? І разом з тим, чому, не замислюючись, кладемо власне життя на вівтар історії, якщо мова йде про виживання дитини, близької тобі людини, родини, народу, нації? Чому людство прагне до творчості? Чому у разі невдачі ми страждаємо, або ж у разі успіху – співаємо, танцюємо, радіємо? Нарешті, як жити у цьому неймовірно складному, незрозумілому й багато в чому загрозливому світі? Відповідь на ці та ряд інших запитань ми намагаємось знайти.

Освітня проблематика в структурі життєтворчості особистості, роль освіти в системі її самореалізації, самоздійснення на різних етапах людської історії завжди була в центрі філософських досліджень саме тому, що людина, її життя, діяльність, творчість з давніх часів і до наших днів залишається головним предметом філософських пошуків і дискусій. Ця тема була центральною у філософії античних мислителів. Фалес і Піфагор, Платон і Аристотель, Демокріт і ряд інших давніх мислителів розмірковували не тільки над проблемою загальної світобудови, а насамперед, над проблемою людини, її місця у великому Космосі, над її моральними характеристиками, способом поведінки і призначення. Цю ж лінію продовжили, щоправда, на релігійній основі філософи Середньовіччя. Воістину центральною проблема людини постала у філософії Відродження та Просвітництва. Не менш

актуальною вона була в Новій і Новітній філософії. Поряд з дослідженням світу, закономірностей його розвитку і пізнання, проблема людини все більш рельєфно піднімалась на вершину філософських пошуків. Над нею розмірковували найкращі представники філософського корпусу свого часу. Показовими щодо цього є вислів знаменитого Канта про те, що предметом його зацікавленості є дві речі – зіркове небо над головою і моральний закон всередині нас. «Для нас» же філософ відкрив таїнство заснованого на розумі «морального імперативу» і «вічний мир», до якого він закликав людство.

Марксистська філософія, що утверджувалась як «духовна зброя» пролетаріату, спрямована проти буржуазії, експлуатації та інших форм пригнічення, проблему людини, її життєтворчості та самореалізації, представила в ідеологічному світлі. Дещо в іншому плані, – а саме – в ідеологічному, – вона розглядала й роль освіти в системі життєтворчості особистості. І хоча цей аспект розгляду нині відсунутий на другий чи, можливо, на третій план, марксистський погляд на місце та роль освіти в контексті реалізації життєтворчості аж ніяк не може бути викинутим із загального аналізу цієї надто глибокої, актуальної й складної проблеми.

Ряд цікавих, конструктивних ідей щодо освіти як чинника життєтворчості особистості зустрічається в «філософії життя» (А.Бергсон, Ф.Ніцше), екзистенціалізмі (А.Камю, Ж.Сартр), неотомізмі (Ю.Бохенський, Е.Жильсон, Ж.Марітен), інших філософських напрямках, зародження і розквіт яких відноситься до ХІХ – ХХ століть.

Актуальною ця проблема є і нині. Понад те, в наші дні, позначені як епоха глобалізації та інформаційної революції, проблема життєтворчості особистості загострюється. В світі відбулись такі зміни, осмислення яких ще лише розпочинається. Світоглядні орієнтири людини, її моральні цінності, політичні пріоритети, соціокультурні цінності знаходяться в розпорошеному стані. Людина нерідко втрачає генералізуючу нитку соціального поступу, не може адаптуватись до соціокультурних змін, впадає в розпач, апатію, надто близько підходить до суїциду. Освіта при цьому перетворюється в «останній

рубіж» оборони, який або утримує людину в цьому світі, або ж підштовхує її до переходу в світ інший, тіньовий, невідомий.

Фундаментальною ознакою сучасної цивілізації є орієнтація на розвиток освіти, науки і культури, на розширення інтеграційних процесів у царині духовного буття людини і суспільства. Тому поряд із розв'язанням економічних і політичних проблем особливої ваги набуває вирішення питань формування та збереження духовності не тільки окремої особистості, але й суспільства загалом. Духовному збагаченню суспільства та особистості якнайбільше сприяє оволодіння освітніми цінностями. Тому освіта розглядається сьогодні як один із найважливіших ресурсів, який має формуватися і використовуватися свідомо та найбільш ефективно. Існує прямий зв'язок між ставленням суспільства до освіти і майбутнім. Освіта є головним засобом підготовки людини до життя в майбутньому відкритому суспільстві й відіграє важливу роль у створенні фундаментальних умов процвітання особистості та суспільства. Саме освіта спроможна перетворити країну на самостійну і сильну державу та забезпечити формування цілеспрямованого покоління, котре здатне проявлятися адекватно й вирішувати численні проблеми. З огляду на це освіта України все більше викристалізовується як цілісна система, яка розвивається згідно з потребами державотворення, національними інтересами, європейським і світовим досвідом.

Ось чому серед питань щодо інституту освіти останнім часом найбільшої уваги заслуговують її функції, як традиційні так і інноваційні, ступінь їх реалізації у суспільстві, що трансформується. Як відомо, функції освіти можна розглядати із різних методологічних позицій, з точки зору впливових сфер та в залежності від суб'єкту їх виконання. Спробуємо детально розглянути основні функції освіти. Дослідники виділяють різноманітні класифікації функцій освіти, але узагальнюючи можна сказати, що майже всі акцентують увагу на розвитку особистості та суспільства, а також сприянні розвитку держави, нації.

Незважаючи на стрімкий розвиток техніки та технології, на підвищення складності знань та їх кількості, головною функцією освіти однак є людинотворча. Ця функція спирається на найважливішу умову існування суспільства – наступності поколінь. Людинотворча функція освіти розглядається з боку соціалізаційного потенціалу освіти. Сучасний розвиток суспільства взагалі й зміни у кожній соціальній сфері, у освітній сфері зокрема, є найважливішою проблемою як для суспільної практики, так і соціальних наук. Саме тому світові, національні та регіональні тенденції розвитку освіти вимагають до себе найпильнішої уваги. Сучасне життя потребує переосмислювання основних принципів побудови освітнього простору, насамперед з урахуванням тенденцій безперервності освіти. У ході вивчення цих тенденцій всебічного вивчення вимагають не лише освітній простір і соціальний інститут освіти, але й особистість, як основний суб'єкт функціонування цього інституту [1, с. 2].

Ще одна функція, що притаманна сучасній освіті – технологічна. Вона може розглядатися з двох боків – як інструментальна і як функція розвитку технологій. З одного боку інструментальною функцією слід розуміти розробку шляхів і засобів соціалізації особистості, пошуки ефективних технологій залучення до праці, адаптації особистості у суспільстві тощо. Головною особливістю цієї функції є те, що суспільство розвивається досить швидко, а соціалізація відбувається протягом всього життя. В. Собкін, директор Інституту соціології освіти Російської академії освіти з цього приводу зазначає: «Ми не можемо в ситуації сьогоdnішнього світу знань, що оновлюються, утримувати цей базовий зміст освіти. Ми повинні розуміти, що сьогоdnішній світ повинен робити людину мобільною, і ми повинні віддавати собі звіт, що школа мусить оновлювати свій зміст освіти. І тоді виникає питання – чому учити, що закладати в базовий зміст, і що таке шкільні знання, в чому їх сенс? Сенс їх простий – навчити людину вчитися [2]». Ми бачимо, що головна складова цієї функції, таким чином,

забезпечення технологіями навчання та здобуття знань самостійно, формування вмінь до самоосвіти впродовж життя.

Інший бік цієї функції – розвиток технологій. Саме освіта через залучення наукових кіл та досліджень має створювати ефективне наукове та технологічне підґрунтя існування суспільства. Якщо новітні ідеї та технології проходять повз освіту, то на виході суспільство отримує не освічену людину з набором необхідних духовних складових, а індивіда із архаїчним та мозаїчним переліком несистематизованих застарілих знань, які він не вміє втілювати у життя та ще й не має високого духовного та культурного рівня. Наш час впевнено можна назвати часом великих знань та малої освіченості і зниженої культури. Поняття «освічена людина» розійшлося з поняттям «культурна людина», а стало синонімом «інформована людина [3, с. 77]». Поверхове засвоєння культурних цінностей, творче та критичне не усвідомлене, призводить до культурного дилетантизму, до полуосвіченості та псевдоінтелігентності.

Важливу роль у цьому процесі відіграє й функція формування комунікативних здібностей. Насправді за допомогою освіти всяке суспільство спрадавна вводить нові покоління у вже улаштоване соціальне життя, відтворюючи себе в своїх дітях. Передаючи свій соціальний досвід, будь-яке суспільство передає їм стосунки, що склалися, традиції і мову, матеріальну і духовну культуру і цінності, а тим самим відтворює в нових поколіннях власну ідентичність, саме себе. Частина культури з часом отримує своє оформлення в знаннях. В процесі освіти через трансляцію своєї культури суспільство по її зразках формує власне нове покоління. І робить це з метою зберегти себе як дане суспільство, прагнучи не дати себе зруйнувати, по-перше, фізично – в результаті безкультурної активності і невміння молодого покоління безконфліктно ужитися у вже улаштований суспільний простір; по-друге, – соціокультурне (зберігаючи свою соціально-групову ідентичність – специфіку звичаїв, характерів, форм поведінки, ціннісних пріоритетів і тому подібне, тобто, те, що відрізняє «свого» від «чужого») – в

результаті припинення відтворення своєї самобутньої культурної соціальності у фізичних носіях, що прийшли на зміну колишньому поколінню. Саме функція формування комунікативних здібностей дозволяє відтворювати культуру та формувати наступні нові покоління, зберігаючи соціальну та культурну ідентичність.

Зі збереженням соціокультурної ідентичності пов'язана ще одна функція освіти – гуманістична. В основу тлумачення сутності гуманізації освіти покладено філософський принцип гуманізму, під яким розуміється змінювана з історією розвитку суспільства система поглядів, яка визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, яка вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності нормою стосунків між людьми. Відповідно до цього гуманізацію освіти в широкому значенні слід розуміти як її переорієнтацію на особистість, на формування людини як унікальної цілісної творчої індивідуальності, що прагне до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації), відкрита для сприймання нового досвіду, здатна здійснювати свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях. Гуманізація – це процес і результат пріоритетного розвитку загальної культури і самоствердження особистості, формування особистісної соціальної зрілості студентів.

В сучасних умовах глобалізації визначальною функцією освіти стає життєтворча.

Філософія як технологія життєтворчості виконує світоглядну функцію, яка є традиційною, але в такому визначенні набуває нового змісту. У першому наближенні можна визначити життєтворчість як розширення світу, розширення життєвих стосунків. Воно відбувається в процесі природного розвитку особи, який і полягає перш за все в тому, що наш світ розширюється. Воно відбувається в процесі релігійного звернення або залучення, тому що розширюються контексти осмислення світу, людина починає сприймати все під кутом зору глобальніших речей, під кутом зору

вічності, під кутом зору деяких етичних цінностей, відбувається певний рух у напрямі розширення світу.

Крім того, філософія – це не набір думок про минуле, а певна методологія пізнання, культура, за допомогою якої людина пізнає світ. Творче формування особистості в аспекті її життєтворчості – це становлення, збагачення і невідпинний (у тому числі і в процесі повсякденності) розвиток її особистості, культури. справді, саме тут концентрується і проявляється найсуттєвіше в культурі, в її історичному збагаченні, а не в появі та примноженні її речових, матеріально-предметних елементів. Життєтворчість – також свідчення свободи особистості, а свобода, як відомо це провідна філософська категорія. Філософія надає людині можливість розвивати уміння, здатність вільно-неупереджено реалізовувати себе, свої інтереси, потреби, духовно-інтелектуальні запити. Відповідно, культура як необхідне та благодатне для цього поле активності постає в її найповнішому, максимально вичерпному, з точки зору особистісних можливостей, а не в деформованому вигляді. Природно також, що те, що наповнено змістом для особистості, тому що займає якесь місце та виконує якусь роль у її життєтворчості, характеризується також певною значущістю для суспільства.

Наприклад, життєтворчість можна охарактеризувати як духовно-творчу установку, з домінантою онтологічного характеру, яка має своїм витокom пафос відродження свободи і потужності людської особи, і є наслідком зіставлення світу, даного Творцем і світу, створеного людиною. Цьому передують якнайглибше розчарування в реальній дійсності, можливо, навіть і відразу до неї. Людина бере на себе божественні креативні функції і створює (спочатку ментально) новий світ або другу реальність.

Дійсно, життєтворчість може виступати як особливий тип рефлексії, що характеризується екстраполяцією ідей з подальшою реалізацією їх на практиці. Творчість є цілісне напруження і реалізація особистості, що не означає вияв деякої специфічної здібності. Б.Додонов, наприклад, вважає, що творчість – це синтез здібностей, не унікальність окремих характеристик

особистості, а унікальне їх поєднання. Синтез здібностей не можна одержати тільки за рахунок штучних тренувань, цей процес передбачає пов'язану з універсально-життєвим змістом самореалізацію особистості. Самореалізація є та сторона життєдіяльності, яка перегортає зв'язок опредмечування і розпредмечування: реалізуючи себе у предметі, який особистість створює, вона реалізує і себе. Саме тому самореалізація є самоствердженням особистості не тільки через створення предметного світу, а й безпосередньо через самосвідомість і саморозвиток. Це, зокрема, пояснює стан суспільства, яке не прогресує: індивіди бажають залишатися тим, ким вони є, вимагаючи при цьому від суспільства змін, які можуть виникнути лише з їх власної зміни [4].

Сьогодні майбутнє стає все більш залежним від ставлення суспільства до освіти, від того, як трактується не тільки статус освіти, а й сам її зміст і функції. Сучасному українському суспільству необхідне переосмислення освіти як явища, соціального інституту і соціальної сфери. Це переосмислення обумовлене постановкою питання про те, чим повинна бути освіта, яка заповнює все дитинство і молодість людини, – тільки підготовкою до життя чи власне життям. Це питання не просте й не риторичне, оскільки від його розв'язання залежить функціональний розгляд тієї чи іншої освітньої підсистеми. Або вона готує до якогось подальшого етапу навчання, до якоїсь конкретної діяльності (побутової, трудової, сімейної тощо), і тоді треба виходити з потреб подальшого етапу освіти та життя. Або кожна освітня підсистема вирішує насамперед власні завдання, пов'язані з розвитком особистості, її соціалізацією, створенням умов для самореалізації людини на певному життєвому етапі, – зрозуміло, принагідно не забуваючи і про подальший її життєвий шлях.

Сказане вище дає підставу сформулювати ключову особливість в зміні парадигми відносин «освіта – життєтворчість» в демократично-орієнтованому суспільстві. Вона полягає в тому, що освіта, перетворюючись завдяки новітнім інноваційно-гуманістичним і особистісно-орієнтованим

педагогічним методикам, технологіям і світоглядним принципам на простір життєтворчості особистості, перетворюється на буттєво-необхідний елемент людського життя.

Таким чином, треба визначити, що освіта виконує у суспільстві багато різноманітних функцій. Відтак стає зрозуміло, що функції освіти слід вважати не лише рівноправними сторонами цілісного суспільного процесу, але й певним чином зієрархізованою системою цінностей, сходинками формування особистості, етапами зрілості всього суспільства тощо.

Література

1. Шанідзе Н. О. Безперервна освіта як фактор соціалізації особистості : Автореф. дис...канд. соціол. наук 22.00.04 / Н. О. Шанідзе; Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. – Х., 2006. – 19 с.
2. Собкин В. Если подросток 70-х быстро читал около 40 книг в год, то сегодня он читает около 9 [Електронний ресурс] / В. Собкин // Левый берег. – 28.07.2011. – Режим доступу: <http://lb.ua/>
3. Ходаков В. Е. Высшее образование: взгляд со стороны и изнутри / В. Е. Ходаков. – Херсон, 2006. – 338 с.
4. Ожеван М. Фундаментальний характер випадковості та антропні принципи самоорганізації «суспільства ризиків» / М. Ожеван // Sententiae. Наукові праці Спільки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). – Спецвипуск № 1. – 2007. – С. 127.

Становление жизнетворчества личности в контексте модернизации украинского образования

ДЖУРА А. Д.

Анализируется роль образования, как фактора жизнетворчества личности в условиях современных вызовов глобализующего мира; выделены основные факторы этого процесса, их взаимосвязь и взаимодействие; направления его эволюции в информационное время и особенности реализации в украинском обществе.

Ключевые слова: образование, жизнетворчество личности, жизненный путь, искусство жить, Болонский процесс, глобализация.

The formation of individual creativity in the context of modernization of Ukrainian education

DZHURA O. D.

Analyses the role of education as individual creativity factor in the context of modern challenges of globalized world; the main factors of this process, their interconnection and interaction; tendencies of its evolution at information age and implementation features of Ukrainian society.

Key words: education, individual creativity, lifeline, the art of living, the Bologna process, globalization.